

MỘT SỐ MÂU THUẦN TRONG QUÁ TRÌNH PHÁT TRIỂN NỀN KINH TẾ THỊ TRƯỜNG ĐỊNH HƯỚNG XÃ HỘI CHỦ NGHĨA

TRẦN THÀNH *

Tóm tắt: Trong quá trình phát triển nền kinh tế thị trường định hướng xã hội chủ nghĩa (XHCN) đất nước ta đang phải đối mặt với nhiều mâu thuẫn nan giải. Trong đó có 3 mâu thuẫn là: mâu thuẫn giữa tính tự phát của nền kinh tế thị trường với tính tự giác của nền kinh tế thị trường định hướng XHCN; mâu thuẫn giữa tính phức tạp, mới mẻ của mô hình kinh tế thị trường định hướng XHCN với những cực đoan dễ mắc phải trong đổi mới; mâu thuẫn giữa yêu cầu cao của việc phát huy vai trò định hướng XHCN của Đảng và Nhà nước với việc phải chịu sự ràng buộc nhất định về một số chuẩn mực, định chế, quy tắc của các tổ chức quản trị toàn cầu. Đảng và Nhà nước có giải quyết đúng được các mâu thuẫn này thì mới có thể đưa con thuyền kinh tế thị trường định hướng XHCN vượt qua ghềnh thác đến bờ bến thành công.

Từ khóa: Kinh tế thị trường; định hướng XHCN; Việt Nam.

Trong đường lối đổi mới Đảng coi *phát triển nền kinh tế thị trường định hướng XHCN* là mô hình kinh tế tổng quát trong thời kỳ quá độ lên CNXH ở nước ta. Kinh tế thị trường định hướng XHCN là một sáng tạo của Đảng ta trên cơ sở thực tiễn đổi mới của đất nước. Đó không phải là sản phẩm thuần túy chủ quan, hoặc là sự gán ghép “kinh tế thị trường” với “định hướng XHCN” một cách chủ quan, khiên cưỡng, mà là kết quả của sự suy tư trăn trở của tư duy lý luận và qua các bước thử nghiệm và tổng kết thực tiễn đa dạng, phong phú của đất nước. Tuy vậy, xây dựng, hoàn thiện mô hình kinh tế đó là một quá trình khó khăn, phức tạp. Trên thực tế

hiện nay đang có một số một số mâu thuẫn cần phải nỗ lực giải quyết, trong đó có 3 mâu thuẫn như sau:

Một là mâu thuẫn giữa tính tự phát của kinh tế thị trường (tự điều tiết theo quy luật của thị trường) với tính tự giác của kinh tế thị trường định hướng XHCN (định hướng XHCN của nhân tố chủ quan).

Nền kinh tế thị trường định hướng XHCN *trước hết* phải tuân theo những nguyên tắc và quy luật phổ biến của kinh tế thị trường. Đó là nền kinh tế nhiều thành phần, nhiều hình thức sở

(*) Phó giáo sư, tiến sĩ, Viện Triết học, Học viện Chính trị quốc gia Hồ Chí Minh.

hữu, nhiều chủ thể kinh tế độc lập có tư cách pháp nhân, có lợi ích kinh tế riêng, có quyền quyết định và tự chịu trách nhiệm về quyết định sản xuất kinh doanh của mình. Trong nền kinh tế đó, sự vận động của mọi hàng hóa, dịch vụ, các yếu tố sản xuất và tư liệu tiêu dùng được điều tiết một cách tự phát dưới sự tác động của quy luật giá trị, cung - cầu, quy luật cạnh tranh. Những quy luật của kinh tế thị trường có tác dụng hai mặt: tích cực và tiêu cực. Tác động tích cực: điều tiết sự vận động của hàng hóa, điều tiết sự phân phối các nguồn lực hết sức linh hoạt đáp ứng nhu cầu đa dạng, phong phú của sản xuất và tiêu dùng trong xã hội. Quy luật cạnh tranh của kinh tế thị trường buộc các doanh nghiệp, người sản xuất phải không ngừng đổi mới kỹ thuật, công nghệ, cải tiến quản lý, sáng tạo sản phẩm để tồn tại và phát triển; từ đó thúc đẩy sản xuất kinh doanh phát triển, kinh tế phát triển. Tuy nhiên, như thực tế đã chỉ ra sự tác động của các quy luật của kinh tế thị trường cũng nảy sinh những tác động tiêu cực về kinh tế - xã hội. Về mặt kinh tế, đó là thiếu sự cân đối cần thiết cho kinh tế hoạt động ổn định (do điều tiết hoạt động kinh tế một cách tự phát, các chủ thể kinh tế các doanh nghiệp tách biệt nhau theo đuổi lợi ích tối đa); điều này dẫn tới khủng hoảng chu kỳ, làm tổn hại đến sự phát triển kinh tế. Về mặt xã hội đó là sự phân hóa giàu nghèo sâu sắc, dẫn đến những xung đột xã hội cản

trở sự phát triển kinh tế, đe dọa sự ổn định xã hội.

Kinh tế thị trường định hướng XHCN là nền kinh tế hàng hóa nhiều thành phần vận hành theo cơ chế thị trường có sự quản lý của Nhà nước dưới sự lãnh đạo của Đảng Cộng sản. Đó là hình thái kinh tế thị trường vừa tuân theo những quy luật của kinh tế thị trường, vừa dựa trên cơ sở và sự dẫn dắt, chi phối bởi các nguyên tắc và bản chất của CNXH. Kinh tế thị trường định hướng XHCN là nền kinh tế được định hướng cao về mặt xã hội, hạn chế tối đa những khuyết tật của tính tự phát thị trường, nhằm phục vụ tốt nhất lợi ích của đại đa số nhân dân và sự phát triển bền vững của đất nước.

Vừa tuân theo những quy luật của kinh tế thị trường vừa dựa trên cơ sở và được dẫn dắt, chi phối bởi các nguyên tắc và bản chất của CNXH; đây là mâu thuẫn giữa tính tự phát với tính tự giác.

Ở đây xuất hiện hai vấn đề phức tạp, khó khăn. Một là, nếu trong nền kinh tế thị trường - như Đảng ta đã xác định - các thành phần kinh tế cạnh tranh một cách bình đẳng trên thị trường thì, liệu kinh tế nhà nước có giữ được vai trò chủ đạo hay không, liệu kinh tế nhà nước cùng với kinh tế tập thể có thể ngày càng trở thành nền tảng vững chắc của nền kinh tế quốc dân hay không? Hai là, trong điều kiện kinh tế thị trường liệu có đảm bảo được phân phối phải vừa đáp ứng yêu cầu tăng trưởng kinh tế, vừa

đáp ứng yêu cầu thực hiện tiến bộ và công bằng xã hội ngay trong từng bước phát triển hay không? Không thực hiện được hai yêu cầu đó thì chưa thể có kinh tế thị trường định hướng XHCN. Trong điều kiện hiện nay, những yêu cầu đó không thể khẳng định được bằng những lực lượng tự phát, mà phải có sự định hướng và điều tiết chủ động, tích cực của các chủ thể, nhất là ở tầm vĩ mô. Thực tế ở nước ta cho đến nay cho thấy rằng, thực hiện được những yêu cầu đó không hề đơn giản. Điều đó *một mặt* do lực lượng sản xuất chủ yếu trong nền kinh tế còn chưa phát triển đến mức đòi hỏi một cách tất yếu chế độ công hữu về tư liệu sản xuất. Hơn nữa, việc khẳng định cho được trên thực tế tính hiệu quả về kinh tế của kinh tế nhà nước ngay ở các nước tư bản vẫn còn là vấn đề. *Mặt khác*, cho đến nay mặc dù nền kinh tế nước ta đã có những khởi sắc, phát triển nhưng nước ta vẫn là nước đang phát triển. Với tiềm lực kinh tế như thế thì việc định hướng cao về mặt xã hội sẽ gặp phải những trở ngại không thể xem thường được. Trong điều kiện nền kinh tế như vậy thực hiện những yêu cầu trên rất dễ dẫn đến những tình trạng không mong đợi, hoặc “chệch hướng”, hoặc làm mất “động lực” phát triển kinh tế - xã hội.

Hai là mâu thuẫn giữa tính phức tạp, mới mẻ của mô hình kinh tế thị trường định hướng XHCN với những cực đoan dễ mắc phải trong đổi mới.

Kinh tế thị trường trong lịch sử phát triển kinh tế của nhân loại không phải là mới, nhưng đối với nước ta vẫn là mới. *Chuyển đổi nền kinh tế kế hoạch hóa, tập trung, bao cấp sang nền kinh tế thị trường, như thực tế chỉ ra, không hề đơn giản.* Ở đây không đơn giản là quá trình cải cách chuyển đổi về kinh tế, mà còn là đổi mới trên lĩnh vực tư tưởng, tư duy, thói quen đối với cả đội ngũ cán bộ lãnh đạo, quản lý, cả các tầng lớp dân cư trong xã hội. Những quan niệm giáo điều, máy móc, giản đơn trong thời kỳ kinh tế tập trung, quan liêu bao cấp đã ăn sâu vào tư duy, nhận thức, thói quen, cách làm không dễ gì thay đổi. Tháo gỡ được những bần khoản, e ngại trong tư tưởng và nhận thức của chúng ta đối với một phương thức phát triển mới và đoạn tuyệt với một cách hiểu, một quan niệm lý luận không phù hợp về CNXH và con đường đi lên CNXH phải là một quá trình.

Hơn nữa, nền kinh tế mà ta xây dựng không chỉ là kinh tế thị trường, mà còn là *kinh tế thị trường định hướng XHCN, một mô hình kinh tế hết sức mới mẻ, chưa có tiền lệ trong lịch sử.* Đây là một mô hình kinh tế mà chúng ta phải “vừa làm, vừa tìm tòi, đổi mới, hoàn thiện”⁽¹⁾. Trong quá trình đó rất dễ dẫn đến cực đoan tả hoặc hữu khuynh trong nhận thức và trong điều hành thực hiện, quản lý điều tiết sự phát triển kinh tế. Tư duy

⁽¹⁾ Đảng Cộng sản Việt Nam (2011), *Văn kiện Đại hội đại biểu toàn quốc lần thứ XI*, Nxb Chính trị quốc gia, Hà Nội, tr.279.

giáo điều, cứng nhắc, máy móc, giản đơn không dễ thay đổi. Tư duy mới đang trong quá trình hình thành, phát triển. Ở đây, ranh giới giữa giáo điều với trung thành, bản lĩnh vững vàng; giữa xét lại, hữu khuynh với tư duy mới sáng tạo, đột phá; giữa thận trọng và nửa vời; giữa cái mới và cái cũ khoắc áo cái mới... rất mỏng manh, khó phân biệt. Trong thực tiễn, cần tiếp tục đổi mới thiết chế, cơ chế và sự can thiệp (quản lý, điều tiết) của Nhà nước như thế nào cho phù hợp với trình độ phát triển của nền kinh tế, yêu cầu của sự phát triển kinh tế đang biến động và định hướng cao về mặt xã hội nhằm phục vụ tốt nhất lợi ích của đại đa số nhân dân và sự phát triển bền vững của đất nước? Đó là vấn đề hết sức phức tạp. Cái khó khăn, phức tạp không chỉ là ở chỗ phải đoạn tuyệt với một bộ máy, một phương thức quản lý, điều tiết nền kinh tế bằng mệnh lệnh chính, chỉ tiêu pháp lệnh, mà còn là đòi hỏi một sự sáng tạo cao trên một nền kinh tế đang biến đổi.

Do đó, chủ thể xây dựng, mà trước hết là Đảng và Nhà nước phải có nỗ lực chủ quan mang tính sáng tạo cao; phải có bản lĩnh chính trị vững vàng và có tầm trí tuệ cao. Đổi mới càng sâu rộng, càng triệt để càng nảy sinh nhiều vấn đề phức tạp.

Trong đổi mới tư duy lý luận vừa phải hướng đến những tư duy mang tính đột phá, vừa phải đấu tranh có hiệu quả với những tư tưởng cực đoan, những tư tưởng cơ hội chủ nghĩa. Khi nói về chủ

nghĩa cơ hội, Ph.Ăngghen đã chỉ ra hai loại: chủ nghĩa cơ hội có dụng ý và chủ nghĩa cơ hội “ngay thật” (xuyên tạc chủ nghĩa Mác, xuyên tạc sự thật, chân lý một cách tự phát) và đã lưu ý rằng chủ nghĩa cơ hội “ngay thật” nguy hiểm hơn.

Cách lãnh đạo, quản lý, định hướng, điều tiết sự phát triển nền kinh tế, với một mô hình rất đặc thù chưa có trong sách vở. Để có cách làm đúng, phương châm phải là bám sát sự biến đổi của thực tiễn, tôn trọng thực tiễn, nâng cao năng lực tổng kết thực tiễn. Thực tiễn, cuộc sống là “người mách bảo” đáng tin cậy nhất; là tiêu chuẩn để xác định cách làm nào là đúng, cách làm nào là sai là không phù hợp.

Ba là mâu thuẫn giữa yêu cầu cao của việc phát huy vai trò định hướng XHCN của Đảng và Nhà nước với việc phải chịu sự ràng buộc nhất định về một số chuẩn mực, quy tắc, định chế của các tổ chức quản trị toàn cầu.

Nền kinh tế thị trường định hướng XHCN là kết quả của một quá trình tự giác. Trong quá trình đó các chủ thể của đất nước, của Đảng và Nhà nước đóng vai trò quyết định đối với sự thành bại của mô hình kinh tế đặc thù này. Tuy nhiên, trong điều kiện toàn cầu hóa, kinh tế thị trường, kể cả nền kinh tế thị trường định hướng XHCN chức năng của Đảng và Nhà nước có sự thay đổi, “Đảng và Nhà nước không còn là chủ thể quyền lực toàn năng, duy nhất. Một số chức năng quản lý, điều tiết kinh tế - xã hội, vốn trước kia chỉ thuộc về Đảng

và Nhà nước, nay được chuyển sang cho thị trường và các tổ chức xã hội, các thiết chế cộng đồng”⁽²⁾.

Toàn cầu hóa với sự gia tăng vai trò của các tổ chức kinh tế - tài chính và sự hoạt động ngày càng mạnh mẽ, hiệu quả của các tổ chức quốc tế liên chính phủ, các lực lượng xuyên quốc gia đang tác động, ảnh hưởng đến hoạt động của chủ thể lãnh đạo, quản lý của các quốc gia. Các chủ thể này sẽ không còn giữ vai trò quản lý độc tôn trong một quốc gia, mà phải chia sẻ quyền lực cho các tổ chức liên quốc gia. Bởi lẽ, khi tham gia vào tiến trình toàn cầu hóa, các quốc gia đều phải thực hiện các cam kết, thông lệ quốc tế chung do các tổ chức quốc tế và khu vực đưa ra, hay nói cách khác phải tuân thủ theo những quy tắc, chuẩn mực, những hiệp ước quốc tế của các tổ chức quốc tế, như Tổ chức Thương mại Thế giới (WTO), Quỹ tiền tệ Quốc tế (IMF), Ngân hàng Thế giới (WB),... với hàng loạt các điều luật, nguyên tắc, quy định, hiệp ước mang tính quốc tế nghiêm ngặt (như luật quốc tế về bảo vệ môi trường, luật về sa thải người lao động, luật chống bán phá giá, quy định về định mức thuế, về tiêu chuẩn vệ sinh an toàn thực phẩm...). Điều đó khiến cho việc hoạch định và thực thi các chính sách kinh tế của một quốc gia gặp rất nhiều khó khăn. Để hội nhập vào nền kinh tế quốc tế, các nước buộc phải điều chỉnh, sửa đổi những chính sách, quy định, pháp luật của mình theo những quy tắc, những chế định quốc tế chung, thậm chí

ngay cả khi thay đổi đó không có lợi cho đất nước mình. Không như thế thì sẽ bị loại ra khỏi “sân chơi” toàn cầu hóa.

Bên cạnh đó, tiến trình toàn cầu hóa với cơ chế mở cửa, tự do hóa thương mại, tuân theo các quy luật điều tiết của cơ chế thị trường buộc các chủ thể lãnh đạo, quản lý của các quốc gia phải hạn chế sự can thiệp của mình vào hoạt động kinh tế. Nhà nước không thể can thiệp “thô bạo” hay độc quyền quyết định mọi vấn đề của nền kinh tế quốc gia trái với quy luật chung.

Đứng trước những thách thức nghiêm ngặt đó, chủ thể lãnh đạo, quản lý đất nước buộc phải cải cách, đổi mới để chèo lái con thuyền quốc gia vượt qua sóng gió của toàn cầu hóa, chớp lấy thời cơ, tận dụng cơ hội, vượt qua nguy cơ, thách thức, giữ vững độc lập và chủ quyền quốc gia.

Thực chất của toàn cầu hóa hiện nay là toàn cầu hóa tư bản chủ nghĩa. Do đó, nước ta ngoài việc phải vượt qua những thách thức như các nước nhỏ bé, chậm phát triển, đang phát triển khác, còn phải đối mặt với những trở ngại phức tạp và nan giải hơn, đó là phải định hướng XHCN sự phát triển của nền kinh tế thị trường. Cái khó không chỉ là do mới mẻ, chưa có tiền lệ, mà còn do phải giải quyết những mâu thuẫn đối với tính tự phát của kinh tế thị trường và những

⁽²⁾ Nguyễn Phú Trọng (chủ biên) (2011), *Về các mối quan hệ lớn cần được giải quyết tốt trong quá trình đổi mới đi lên CNXH ở nước ta*, Nxb Chính trị quốc gia, Hà Nội.

quy định, chế định của các tổ chức quản lý toàn cầu.

Trong mấy thập kỷ qua phát triển kinh tế thị trường và hội nhập kinh tế quốc tế, đất nước ta dưới sự lãnh đạo của Đảng, quản lý của Nhà nước và được sự đồng tình ủng hộ của các lực lượng xã hội đã vượt qua nhiều sóng gió, vẫn vừa đảm bảo được định hướng XHCN, vừa tăng trưởng phát triển được kinh tế. Tuy nhiên, hội nhập càng sâu rộng thì càng đi vào chiều sâu ảnh hưởng của các chuẩn mực, các quy tắc, các chế định toàn cầu. Để đảm bảo được sự định hướng XHCN nền kinh tế đòi hỏi *một mặt* không ngừng nâng cao bản lĩnh chính trị, tầm trí tuệ của Đảng và Nhà nước, *mặt khác* phải kiên trì thực hiện đường lối xây dựng nền kinh tế độc lập tự chủ, chủ động và tích cực hội nhập quốc tế.

Tóm lại, kinh tế thị trường định hướng XHCN là một sự sáng tạo của Đảng ta trong thời kỳ đổi mới, là một mô hình kinh tế có nội dung cụ thể. Tuy nhiên, kinh tế thị trường định hướng XHCN, chưa có tiền lệ. Tuy đã trải qua gần 30 năm hình thành và phát triển, nhưng mô hình kinh tế thị trường định hướng XHCN ở nước ta vẫn là mới mẻ. Trong nhận thức và thực tiễn phát triển nền kinh tế này đất nước đang phải giải quyết nhiều mâu thuẫn, trong đó có 3 mâu thuẫn nói trên.

Thực tế đó đòi hỏi Đảng và Nhà nước phải tiếp tục đổi mới tư duy, tăng cường tổng kết thực tiễn, làm sáng tỏ hơn lý

luận về kinh tế thị trường định hướng XHCN, hoàn thiện thể chế của nền kinh tế đó, tìm kiếm những hình thức, phương thức, biện pháp quản lý, định hướng và điều tiết có hiệu quả sự phát triển xã hội theo định hướng XHCN.

Tài liệu tham khảo

1. Hoàng Chí Bảo (2006), “Một số lý luận về định hướng xã hội chủ nghĩa và đổi mới hệ thống chính trị ở Việt Nam”, Tạp chí *Lý luận chính trị*, số 5.
2. Nguyễn Đức Bình, Trần Ngọc Hiên, Đoàn Trọng Truyền (đồng chủ biên) (1999), *Đổi mới và tăng cường hệ thống chính trị nước ta trong giai đoạn mới*, Nxb Chính trị quốc gia, Hà Nội.
3. (2005), *Báo cáo tổng kết một số vấn đề lý luận - thực tiễn qua 20 năm đổi mới (1986 - 2006)*, Nxb Chính trị quốc gia, Hà Nội.
4. Vũ Hoàng Công (2002), *Hệ thống chính trị cơ sở đặc điểm, xu hướng và giải pháp*, Nxb Chính trị quốc gia, Hà Nội.
5. Nguyễn Văn Huyền (chủ biên) (2011), *Đảng Cộng sản cầm quyền: nội dung và phương thức cầm quyền của Đảng*, Nxb Chính trị quốc gia, Hà Nội.
6. Nguyễn Ngọc Long (2009), “Một số vấn đề lý luận về chủ nghĩa xã hội Việt Nam”, Tạp chí *Lý luận chính trị*, số 2.
7. Dương Xuân Ngọc (chủ biên) (2012), *Quan hệ giữa đổi mới kinh tế và đổi mới chính trị ở Việt Nam*, Nxb Chính trị quốc gia, Hà Nội.
8. Hoàng Đình Cúc (chủ biên) (2009), *Chủ nghĩa xã hội và sự nghiệp công nghiệp hóa, hiện đại hóa ở Việt Nam*, Nxb Chính trị - Hành chính, Hà Nội.

